

Rozwiązać problem klauzuli sumienia

12.05.2023 r.

dr hab. n. med. Cezary Pakulski

W tekście zostały wyrażone osobiste poglądy autora. Nie należy ich utożsamiać z poglądami Instytutu Strategii 2050.

W styczniu tego roku na Podlasiu odmówiono wykonania legalnej aborcji zgwałconej młodej kobiecie z niepełnosprawnością intelektualną. Lekarze ginekolodzy dwóch szpitali finansowanych ze środków publicznych zastanili się tzw. klauzulą sumienia. Według osoby towarzyszącej kobiecie, wspólnie z ofiarą przestępstwa seksualnego zostały potraktowane w sposób brutalny i nieludzki. Ostatecznie zabieg terminacji ciąży pochodzącej z gwałtu został wykonany w Warszawie, ale potrzeba było do tego interwencji aktywistek Federacji na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny.

Klauzula sumienia, inaczej sprzeciw sumienia, to prawo odmowy wykonania świadczeń zdrowotnych przez lekarzy, lekarzy dentyistów, pielęgniarki i położne ze względu na przekonania. Klauzula sumienia nie dotyczy innych niż wymienione zawodów medycznych, np. farmaceutów, diagnostów laboratoryjnych, czy ratowników medycznych.

Historia naturalna klauzuli sumienia w Polsce

Historia obowiązującej dzisiaj definicji klauzuli sumienia swój początek ma w ostatniej dekadzie XX wieku. W 1994 roku Sejmowa Komisja Zdrowia zgłosiła

projekt zmian wprowadzających do ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry zapisy o klauzuli sumienia. Nieformalnym autorem projektu była Naczelna Izba Lekarska. Prace nad zapisem o klauzuli sumienia toczyły się za rządów trzech premierów: Waldemara Pawlaka, Józefa Oleksego i Włodzimierza Cimoszewicza. Ostatecznie nowela ustawy o zawodzie lekarza z wpisana w artykule 39 klauzulą sumienia została przyjęta w 1996 roku¹. Za przyjęciem ustawy zagłosowało 370 posłów (m.in. SLD, PSL, UW, UP, AWS). Przepis o klauzuli sumienia uzupełniały zapisy z Kodeksu Etyki Lekarskiej traktujące o tym, że: „w szczególnie uzasadnionych wypadkach lekarz może nie podjąć się lub odstąpić od leczenia chorego, jednakże z wyjątkiem przypadków niecierpiących zwłoki” (artykuł 7), oraz że „dla wypełnienia swoich zadań lekarz powinien zachować swobodę działań zawodowych, zgodnie ze swoim sumieniem i współczesną wiedzą medyczną” (artykuł 4)². Dla zachowania dostępu pacjentów do świadczeń medycznych, ustawodawcy pozostawili dwa bezpieczniki. Ustawa o zawodzie lekarza w drugiej części artykułu 39 wymagała, żeby fakt zastosowania klauzuli sumienia został odnotowany w dokumentacji medycznej pacjenta/pacjentki³. Z kolei w Kodeksie Etyki Lekarskiej w artykule 7 oraz w Ustawie o zawodzie lekarza (artykuł 38 punkt 2) zaznaczono, że lekarze, którzy powołując się na klauzulę sumienia odmawiają pacjentowi/pacjentce udzielenia świadczenia zdrowotnego, są zobowiązani do poinformowania o tym, gdzie mogą takie świadczenie uzyskać⁴. Jak dzisiaj widzimy, przygotowane zabezpieczenia okazały się nieskuteczne.

W październiku 2010 roku Komitet Praw Człowieka ONZ, powołany do kontroli realizacji postanowień Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, którego Polska jest stroną, przekazał rządowi polskiemu (koalicja PO/PSL) uwagi dotyczące uchybień w stosowaniu postanowień Paktu⁵. Zwrócono uwagę, że wiele obywaterek polskich pozbawionych jest dostępu do świadczeń z zakresu zdrowia reprodukcyjnego,

1 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/O/D19970152.pdf>

2 Kodeks etyki Lekarskiej (1993) https://nil.org.pl/uploaded_images/1574857770_kodeks-etyki-lekarskiej.pdf

3 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/O/D19970152.pdf>

4 Kodeks etyki Lekarskiej (1993) https://nil.org.pl/uploaded_images/1574857770_kodeks-etyki-lekarskiej.pdf

5 Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka wydane po obronie VI sprawozdania Okresowego Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych obejmującego okres od 1 października 2003 r. do 15 października 2008 r. https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/publikacja.docx

w szczególności poradnictwa związanego z metodami zapobiegania ciąży, badań prenatalnych oraz zgodnych z polskim prawem zabiegów przerywania ciąży. Wyrażono zaniepokojenie faktem, że regulacje prawne umożliwiające lekarzowi uchylenie się od wykonania świadczeń medycznych z powodu własnych przekonań światopoglądowych są niewłaściwie stosowane. Komitet zalecił państwu polskiemu wprowadzenie odpowiednich regulacji uniemożliwiających lekarzom wykorzystywanie wspomnianych przepisów w celach niezgodnych z intencjami ustawodawcy⁶. Ze strony wtedy rządzących nie dość, że nie było żadnej ustawodawczej reakcji, to w 2011 roku klauzula sumienia została wpisana do Ustawy o zawodach pielęgniarki i położnej⁷. Na podstawie artykułu 12 tej ustawy pielęgniarki i położne mogą odmówić wykonania zlecenia lekarskiego oraz wykonania innego świadczenia zdrowotnego niezgodnego z ich sumieniem lub z zakresem posiadanych kwalifikacji, podając niezwłocznie przyczynę odmowy na piśmie przełożonemu lub osobie zlecającej. Pomimo obowiązujących przepisów prawa, coraz częściej zdarzały się sytuacje, w których lekarz zgłaszający konflikt sumienia i z tego powodu nie podejmujący albo odstępujący od leczenia, jednocześnie odmawiał wskazania innej możliwości uzyskania pomocy lekarskiej. Wobec tej nowej praktyki, zresztą tolerowanej przez Narodowy Fundusz Zdrowia (NFZ), Rzecznika Praw Pacjenta, sądy lekarskie oraz sądy powszechne, Komitet Bioetyki przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, w dniu 12 listopada 2013 roku ogłosił swoje stanowisko w sprawie tzw. klauzuli sumienia. Komitet Bioetyki zwrócił się do kierowników podmiotów leczniczych o „zapewnienie pacjentom dostępu do informacji o realnej możliwości uzyskania świadczeń, których wykonania odmawiają powołując się na klauzulę sumienia pracownicy, oraz o zapewnienie, że zarówno uzyskanie tych informacji, jak i skorzystanie z takich świadczeń nie będzie narażało pacjentów na szkany i na naruszenie ich godności oraz prawa do prywatności”⁸.

6 Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka wydane po obronie VI sprawozdania Okresowego Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych obejmującego okres od 1 października 2003 r. do 15 października 2008 r. https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/publikacja.docx

7 Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz.U. 2011 nr 174; poz. 1039) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111741039/O/D20111039.pdf>

8 wie tzw. klauzuli sumienia <https://instytucja.pan.pl/index.php/aktwydz5/2227-stanowisko-komitetu-bioetyki-przy-prezydium-pan-nr-4-2013-z-dnia-12-listopada-2013-roku-w-sprawie-tzw-klauzuli-sumienia>

Odpowiedzią środowisk konserwatywno-katolickich na powyższe Stanowisko była opublikowana w dniu 5 marca 2014 roku, a następnie podpisana przez niemal 4 tysiące lekarzy, pielęgniarek, położnych, pracowników nauki i studentów medycyny „Deklaracja wiary lekarzy katolickich i studentów medycyny w przedmiocie płciowości i płodności ludzkiej”⁹. Ogłoszeniu Deklaracji towarzyszyło uruchomienie niezwyklej aktywności medycznych środowisk katolickich i liderów tych środowisk.

W maju 2014 roku prof. Bogdan Chazan, Dyrektor Szpitala św. Rodziny w Warszawie, powołując się na klauzulę sumienia, pomimo przesłanek medycznych w postaci ciężkich wad płodu, odmówił wykonania legalnej aborcji. Jednocześnie nie wskazał innego szpitala, który zabieg wykona, czym ostentacyjnie złamał obowiązujące zapisy Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty^{10 11}. W tym samym czasie w Naczelnej Radzie Lekarskiej (NRL) przygotowywany był wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności artykułu 39 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty z Konstytucją RP^{12 13}. Podmiotem inicjującym postępowanie przed TK była właśnie NRL, reprezentowana przez jej Prezesa Macieja Hamankiewicza. Wniosek dotyczył:

1. rozszerzenia klauzuli sumienia o niezgodne z sumieniem lekarza świadczenia zdrowotne niebędące świadczeniami leczniczymi (np. wystawianie recept, porad, opinii);
2. obowiązku wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem lekarza u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym;

9 Deklaracja wiary lekarzy katolickich https://pl.wikipedia.org/wiki/Deklaracja_wiary_lekarzy_katolickich

10 Dyrektor szpitala prof. Bogdan Chazan odmawia wykonania aborcji. Interwencja u ministra. <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/461417,dyrektor-szpitala-prof-bogdan-chazan-odmowil-wykonania-aborcji-interwencja-u-ministra.html>

11 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/U/D19970152Lj.pdf>

12 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/U/D19970152Lj.pdf>

13 Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem. <https://trybunal.gov.pl/s/k-1214>

3. obowiązku uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego o zamiarze korzystania z prawa do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem;
4. obowiązku uzasadniania i odnotowania w dokumentacji medycznej o odmowie wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem¹⁴.

W tym samym czasie Konstanty Radziwiłł, Wiceprezes NRL, w publicznych wystąpieniach przekonywał, że nie tylko indywidualna osoba (lekarz), ale również szpital, który odmawia kierowania, pomocy lub wykonania świadczeń, powołując się na klauzulę sumienia, nie może być z tego powodu prześladowany¹⁵. Według Radziwiłła obowiązek składania do pracodawcy na piśmie oświadczeń o zamiarze korzystania przez lekarzy z klauzuli sumienia miał uderzać w podstawowe prawa, które każdemu gwarantują Konstytucja i ratyfikowane przez Polskę międzynarodowe paktów praw człowieka. Nie można przecież zmuszać kogoś do tego, żeby deklarował, jaki jest jego światopogląd¹⁶.

Działania Prezesów NRL tylko częściowo okazały się skuteczne. Trybunał Konstytucyjny w swoim wyroku K12/14 wydanym w dniu 7 października 2015 roku, rozszerzył klauzulę sumienia o świadczenia zdrowotne niebędące świadczeniami leczniczymi (np. prawo do odmowy wystawienia recepty na lek, czy odmowy wydania porady lub opinii medycznej). Trybunał uznał również za zgodną z Konstytucją odmowę wskazania pacjentowi realnych możliwości uzyskania świadczenia zdrowotnego u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym przez lekarza kierującego się klauzulą sumienia¹⁷. Tymi decyzjami sędziowie TK wzmocnili pozycję lekarza powołującego się na klauzulę sumienia. Inicjatorom postępowania przed TK nie udało się natomiast wykluczyć obowiązku uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego o zamiarze korzystania z prawa do

14 Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem. <https://trybunal.gov.pl/s/k-1214>

15 Każdy ma prawo do klauzuli sumienia. <https://www.rp.pl/kosciol/art5164711-kazdy-ma-prawo-do-klauzuli-sumienia>

16 Każdy ma prawo do klauzuli sumienia. <https://www.rp.pl/kosciol/art5164711-kazdy-ma-prawo-do-klauzuli-sumienia>

17 Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem – wyrok K12/14. <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/8602-prawo-do-odmowy-wykonania-swadczenia-zdrowotnego-niezgodnego-z-sumieniem>

odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem oraz obowiązku uzasadniania odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem i odnotowania tego faktu w dokumentacji medycznej¹⁸.

W wielu komentarzach wyrok Trybunału Konstytucyjnego pozostawał w sprzeczności z literą orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), zakładającą, że „jeśli państwo przyjmuje przepisy ustawowe dopuszczające dokonanie określonych świadczeń medycznych, nie może zarazem tworzyć ram prawnych, które ograniczałyby realne możliwości ich uzyskania”¹⁹. Według ETPC prawo nie może mieć na celu „zapewnienia praw teoretycznych lub iluzorycznych, ale praw praktycznych i efektywnych”²⁰. TK swoim wyrokiem sprokurował sytuację braku możliwości wypełnienia zapisów artykułu 68 punkt 2 Konstytucji RP o równym dostępie kobiet mieszkających w różnych regionach kraju do tych samych świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych²¹.

Klauzula sumienia - terażniejszość

Dzisiaj w województwach podkarpackim, podlaskim, lubelskim, czy na Podhalu nie ma ani jednej publicznej placówki ochrony zdrowia, w której wykonanie legalnej terminacji ciąży z gwałtu jest możliwe, a zidentyfikowanie lekarza ginekologa, który w swoim postępowaniu nie kieruje się klauzulą sumienia to swoiste „*mission impossible*”²². Tylko z nieco lepszą sytuacją mamy do czynienia w województwie świętokrzyskim. W pozostałych regionach kraju dostęp Polek do świadczeń z zakresu zdrowia reprodukcyjnego co prawda jest także utrudniony, ale możliwy. Należy zaznaczyć, że nie ma oficjalnych i wiarygodnych danych o liczbie

18 Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem – wyrok K12/14. <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/8602-prawo-do-odmowy-wykonania-swiadczenia-zdrowotnego-niezgodnego-z-sumieniem>

19 <https://izba-lekarska.pl/numer/numer-5-6-2019/klauzula-sumienia-w-swietle-wyroku-trybunalu-konstytucyjnego/>

20 Wyrok w sprawie P. i S. przeciwko Polsce https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_P._i_S._przeciwko_Polsce__skarga_nr_57375_08__wyrok_z_dnia_30_pazdziernika_2012_r..pdf

21 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

22 Dwa lata od wejścia w życie wyroku TK: pełen dostęp do aborcji potrzebny natychmiast (27/01/2023) <https://federa.org.pl/dwa-lata-po-wyroku-tk/>

lekarzy, którzy podpisali klauzulę sumienia. Nie ma też danych o liczbie odmów wykonania dowolnych procedur medycznych w związku z powołaniem się na klauzulę sumienia. Nie ma ich ani Naczelna Izba Lekarska, ani Narodowy Fundusz Zdrowia, ani Ministerstwo Zdrowia, a takie dane nie są gromadzone w ramach statystyki publicznej²³.

W kontekście odmowy wykonania legalnej aborcji zgwałconej młodej kobiecie z niepełnosprawnością intelektualną, Marcin Wiącek – Rzecznik Praw Obywatelskich zgłosił inicjatywę ograniczenia klauzuli sumienia w jednostkach ochrony zdrowia polegającą na przywróceniu obowiązku wskazania przez osobę powołującą się na klauzulę i odmawiającą z tego powodu wykonania świadczenia medycznego realnych możliwości uzyskania świadczenia zdrowotnego u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym. W ocenie Rzecznika „Wprowadzenie tego rodzaju rozwiązań nie tylko przyczyni się do poprawy standardu ochrony praw pacjentek, ale także będzie miało istotne znaczenie dla oceny wykonania przez Polskę wskazanych wyroków ETPC”²⁴.

Wydaje się jednak, że treść wyroku Trybunał Konstytucyjnego K12/14 uniemożliwia nawet tak niewielką zmianę prawa, która przywróciłaby obowiązek wskazania przez lekarza, położną i pielęgniarkę powołujących się na klauzulę sumienia i odmawiających z tego powodu wykonania określonego świadczenia medycznego, innego lekarza, położnej, pielęgniarki, którzy świadczenie medyczne wykonają, w tym samym, bądź innym podmiocie medycznym. Więcej, według opinii adwokata Filipa Niemczyka, wyrok TK dodatkowo wzmocnił pozycję lekarza powołującego się na klauzulę sumienia, bo zwalniając go z obowiązku wskazania innego lekarza, który świadczenie medyczne wykona, nie wskazał, na kim spoczywa odpowiedzialność za realizację tego kluczowego prawa pacjenta²⁵. Jeśli nie jest to obowiązek lekarza, czy zatem spoczywa on na podmiocie leczniczym, na NFZ czy

23 Prawo do klauzuli sumienia jest - ale informacji o jego stosowaniu i skutkach nie ma (04. 12. 2020) <https://konkret24.tvn24.pl/zdrowie/prawo-do-klauzuli-sumienia-jest-ale-informacji-o-jego-stosowaniu-i-skutkach-nie-ma-ra1040151-5790264>

24 RPO w mediach o sprawie odmowy aborcji zgwałconej kobiecie i swoich wystąpieniach do Ministra Zdrowia i prezesa NFZ (31.01.2023) <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-media-odmowa-aborcji-klauzula-sumienia>, Interwencja w sprawie zgwałconej nastolatki (30.01.2023) <https://www.termedia.pl/mz/Interwencja-w-sprawie-zgwalconej-nastolatki,50254.html>

25 <https://izba-lekarska.pl/numer/numer-5-6-2019/klauzula-sumienia-w-swietle-wyroku-trybunalu-konstytucyjnego/>

na organach państwa? W okresie, w którym wyrok TK był wydawany, całą odpowiedzialność za rozwiązanie problemu dostępu pacjentki do informacji o świadczeniach, gdzie i u kogo w ramach publicznej ochrony zdrowia może uzyskać, starano się przenieść na NFZ. Przecież NFZ ma bezpośredni kontakt ze wszystkimi świadczeniodawcami i posiada wszystkie spływające od Nich dane. Takie próby ze strony NFZ były rozpoczęte, ale w związku z powoływaniem się na klauzulę sumienia większości lekarzy danej specjalizacji w regionie, szybko zostały zaniechane. Obowiązek zapewnienia wykonania świadczenia zdrowotnego w przekazie medialnym został przeniesiony na podmiot leczniczy.

Za radcą prawnym Radosławem Tymińskim należy powtórzyć, że „obowiązujące przepisy jednoznacznie wskazują, że osobom objętym ubezpieczeniem społecznym i osobom uprawnionym na podstawie odrębnych przepisów do bezpłatnej opieki leczniczej przysługuje prawo do bezpłatnego przerwania ciąży w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej (art. 4b ustawy z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży)²⁶. Wynika z tego, że w każdym szpitalu, mającym kontrakt z Narodowym Funduszem Zdrowia, w którym jest oddział ginekologiczno-położniczy, pacjentka powinna móc dokonać zgodnego z prawem przerwania ciąży. To na kierowniku podmiotu leczniczego spoczywa obowiązek zapewnienia, żeby w podmiocie leczniczym istniała możliwość zrealizowania gwarantowanych przez prawo uprawnień pacjentki (art. 46 ust. 1 ustawy o działalności leczniczej brzmi: odpowiedzialność za zarządzanie podmiotem leczniczym niebędącym przedsiębiorcą ponosi kierownik) [20]. Zatem to kierownik podmiotu leczniczego, finansowanego przez Narodowy Fundusz Zdrowia, odpowiada za takie zatrudnianie lekarzy ginekologów i położników, żeby pacjentki miały możliwość legalnego przerwania ciąży. Kierownik podmiotu leczniczego, który nie zapewnia możliwości zrealizowania uprawnień pacjentki, gwarantowanych przez prawo i finansowanych ze środków publicznych, nie dopełnia swoich obowiązków.

26 O odmowie aborcji – komentarz prawny <https://www.termedia.pl/mz/O-odmowie-aborcji-komentarz-prawny,50229.html>

Na podstawie obowiązujących przepisów prawa, kierujący podmiotami leczniczymi powinien wymagać od swych pracowników złożenia oświadczeń, czy podczas udzielania świadczeń będą korzystali z klauzuli sumienia²⁷. Wyrok TK K12/14 pokazał, że zarówno obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego o zamiarze korzystania z prawa do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem, jak i obowiązek uzasadnienia i odnotowania w dokumentacji medycznej informacji o odmowie wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem są zgodne z art. 53 ust. 1 Konstytucji (*Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii*) oraz nie są niezgodne z art. 53.7 Konstytucji (*Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania*)²⁸. Jednocześnie wyrok TK nie rozstrzygnął wątpliwości dotyczących prawa do upublicznienia informacji o stosowaniu klauzuli sumienia, pozyskanych przez jednostkę ochrony zdrowia finansowaną ze środków publicznych.

I tu docieramy do sedna problemu z klauzulą sumienia w kontekście obowiązujących przepisów prawa. Jak można wskazać alternatywne miejsce wykonania konkretnego świadczenia medycznego w regionie, w którym wszyscy lekarze konkretnej specjalizacji w swojej zawodowej aktywności powołują się na klauzulę sumienia? Czy nowym zadaniem kierujących szpitalami ma stać się organizowanie transportów medycznych do Warszawy, czy do Gdańska w celu wykonania zgodnego z prawem świadczenia medycznego?

Formalnie obowiązek zapewnienia wykonania każdego świadczenia zdrowotnego przez placówkę medyczną jest regulowany umową o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej, którą jednostka ochrony zdrowia zawiera z Narodowym Funduszem Zdrowia. Na jej podstawie, w przypadku niewykonania lub wykonania umowy niezgodnie z jej postanowieniami, z przyczyn leżących po stronie świadczeniodawcy (np. szpitala), fundusz ma prawo nałożyć na placówkę

27 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/O/D19970152.pdf>, Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. 28; poz. 152) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/U/D19970152Lj.pdf>

28 Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem – wyrok K12/14. <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/8602-prawo-do-odmowy-wykonania-swiadczenia-zdrowotnego-niezgodnego-z-sumieniem>, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

medyczną karę umowną. Wysokość kary umownej, w przypadku nieudzielenia świadczeń w czasie lub miejscu ustalonym w umowie, może wynieść do 1% wartości ryczałtu, czyli całego budżetu jednostki²⁹. NFZ wielokrotnie korzystał ze swoich uprawnień w przypadku wielu zakresów i wielu miejsc niewykonanych, lub nieprawidłowo wykonanych świadczeń medycznych. W przypadku nieudzielenia świadczeń z zakresu zdrowia reprodukcyjnego, NFZ nigdy nie skorzystał ze swoich uprawnień wymuszenia ich wykonania udzieleniem wysokiej kary finansowej.

Klauzula sumienia – rekomendacje

Praktyka stosowania klauzuli sumienia w Polsce w ostatnich latach pokazuje, że prawo nie jest tu wypełniane. Potrzebne są działania, które przy poszanowaniu prawa lekarzy, pielęgniarek i położnych do klauzuli sumienia zagwarantują obywatelom, należne im prawo do zabiegów/leków. W tym celu konieczne są naszym zdaniem następujące działania:

1. Statystyka dostępności do procedur z zakresu zdrowia reprodukcyjnego powinna dotyczyć każdego szpitala i poradni publicznej, ale również każdej jednostki prywatnej, niepublicznej, jeśli prowadzona działalność medyczna jest finansowana ze środków publicznych (przez NFZ).
2. Należy zacząć wymagać od lekarzy, lekarzy stomatologów, pielęgniarek i położnych obowiązku składania do pracodawcy informacji o korzystaniu z klauzuli sumienia podczas wykonywania świadczeń finansowanych przez NFZ oraz obowiązku poinformowania pacjenta lub jego przedstawiciela ustawowego o odmowie wykonania procedury medycznej w związku z powołaniem się na klauzulę sumienia i obowiązku odnotowania faktu tej odmowy w dokumentacji medycznej pacjentki/pacjenta. (Powyższe regulują artykuł 38 punkt 2 i artykuł 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty oraz artykuł 12 punkt 2, 3 i 4 ustawy o zawodach pielęgniarki i położnej.)
3. Należy zobowiązać Ministerstwo Zdrowia i/lub Narodowy Fundusz Zdrowia do opublikowania listy placówek ochrony zdrowia, w których klauzula

29 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 8 września 2015 r. w sprawie ogólnych warunków umów o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej (Dz.U. 2015 poz. 1400)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001400/O/D20151400.pdf>

sumienia nie jest powszechnie stosowana lub alternatywnie listy jednostek, w których wszyscy pracownicy zgłosili postępowanie w oparciu o zasadę klauzuli sumienia.

4. Ministerstwo Zdrowia powinno jednoznacznie potwierdzić, że do wypełnienia zapisów artykułu 68 punkt 2 Konstytucji RP i zapewnienia kobietom niezależnie od ich sytuacji materialnej oraz miejsca zamieszkania równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych, w sytuacji gdy lekarz, powołując się na klauzulę sumienia, odmawia pacjentce udzielenia świadczenia zdrowotnego i jednocześnie nie jest zobowiązany do poinformowania, gdzie może ona takie świadczenie uzyskać, zobowiązany jest zarządzający placówką SOZ. W interesie placówki ochrony zdrowia powinno być poinformowanie potencjalnych pacjentek i pacjentów o posiadanych zasobach specjalistów i specjalistek w konkretnych zakresach świadczeń medycznych, których działania nie są ograniczone klauzulą sumienia. Jeżeli liczba osób, które zarządzającemu jednostką systemu ochrony zdrowia zgłosiły konflikt sumienia stawia pod znakiem zapytania możliwość zawarcia umowy z płatnikiem na realizację określonego zakresu świadczeń, zadaniem zarządzających placówką SOZ powinno stać się poszukiwanie i zatrudnienie lekarzy, pielęgniarek i położnych, którzy klauzuli sumienia nie stosują i którzy będą mogli udzielić pacjentowi przysługujących mu świadczeń zdrowotnych w pełnym zakresie. Dla realizacji tego celu, kierujący jednostką ochrony zdrowia powinien korzystać z prawa do dywersyfikowania wynagrodzeń w zespołach lekarsko/pielęgniarsko/położniczych, w zależności od zakresu wykonywanych świadczeń medycznych w konkretnym rodzaju świadczeń.
5. Na placówkę medyczną, która zawrze umowę z płatnikiem na wykonywanie określonego zakresu świadczeń finansowanych ze środków publicznych, a następnie niektórych świadczeń z jakiegoś powodu np. klauzuli sumienia wykonywać nie będzie, powinna zostać nałożona kara zgodnie z katalogiem kar wynikającym z umowy z płatnikiem³⁰. Zmniejszenie budżetu konkretnej

³⁰ Takie uprawnienia posiada NFZ, który wielokrotnie z nich korzystał w przypadku wielu innych zakresów i miejsc niewykonanych, lub nieprawidłowo wykonanych świadczeń medycznych, ale nigdy nie skorzystał ze swoich uprawnień w przypadku nieudzielenia świadczeń z zakresu zdrowia reprodukcyjnego.

jednostki powinno skutkować odpowiednim zmniejszeniem wynagrodzenia pracowników jednostki, w której zapisy umowy z płatnikiem nie zostały zrealizowane³¹.

Dr hab. n. med. Cezary Pakulski– lekarz i nauczyciel akademicki, kierownik Kliniki Anestezjologii, Intensywnej Terapii i Medycyny Ratunkowej PUM w Szczecinie, członek Kolegium Ekspertów Instytut Strategii 2050

31 Organizacja publicznych i niepublicznych jednostek systemu ochrony zdrowia finansowanych ze środków publicznych wymaga spełnienia zasady kompleksowości świadczonych usług, czego jednym z elementów jest realizowanie WSZYSTKICH świadczeń medycznych z danego zakresu. Placówka medyczna podpisując umowę z płatnikiem np. w zakresie ginekologia, zobowiązuje się do wypełniania warunków kontraktu w pełnym zakresie, to znaczy realizacji wszystkich świadczeń wymienionych w dedykowanym wykazie świadczeń medycznych z danego zakresu. Żadna placówka medyczna wykonująca określony zakres świadczeń finansowanych ze środków publicznych nie może wybierać, które świadczenia będą udzielane pacjentom i jednocześnie odmawiać wykonania świadczeń innych, tanich, nierentownych, czy niepopularnych. Pisząc o procedurach niepopularnych myślę nie tylko o zabiegu legalnej terminacji ciąży, ale również o innych świadczeniach z zakresu zdrowia reprodukcyjnego, np. o procedurze założenia bądź usunięcia wewnątrzmacicznej wkładki antykoncepcyjnej, czy przepisывania innych środków antykoncepcyjnych.